

ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

А. В. Буряк, кандидат економічних наук

Розглянуто сутність інноваційного потенціалу, форми його прояву в аграрному секторі економіки. Встановлено, що інноваційний потенціал виступає чинником інтенсифікації виробництва шляхом його інноваційної модернізації, розвиток якого стримується відсутністю необхідних коштів на його здійснення.

Інновації, інноваційний потенціал, інноваційний процес, розширене суспільне відтворення, модернізація виробництва.

Стратегічним завданням сучасної державної політики України є створення міцних підвалин утвердження її як демократичної, високо розвиненої, соціальної за сутністю держави, інтегрованої у загально-світову систему цивілізаційного поступу з конкурентоспроможною ринковою національною економікою. У вирішенні зазначеного стратегічного завдання важливого значення набуває належний розвиток сільського господарства. Це зумовлено такими об'єктивними обставинами: ця галузь народногосподарського комплексу країни виступає вирішальним чинником продовольчого забезпечення країни, що є критерієм оцінки життєвого рівня народу і однією з гарантій державного суверенітету. До того ж, сільське господарство як поліфункціональна галузь, визначає ступінь розвитку сільської місцевості у державно-глобальному вимірі (формуючи параметри національного, регіональних і локально-місцевих соціумів, умови генерації численності та ідентичності нації тощо). Зазначене надає особливого статусу галузі сільського господарства в структурі національної економіки. Про це свідчить те, що одним із перших законодавчих актів, які стосуються економічної сфери, і які були прийняті відразу після Декларації про економічний суверенітет України, був Закон «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» (1990 р.). Тобто, уже цим кроком було заявлено про пріоритетність у державній політиці розвитку сільського господарства.

Положення цього закону не втратили своєї принциповості й нині, адже до цього часу вони не виконані. Світовий досвід економічного зростання та соціально-економічного розвитку суспільства свідчить про те, що рушійним чинником зазначеного процесу є інновації. Саме вони забезпечують позитивні еволюційні зрушення прогресивного поступу: техніко-технологічну модернізацію виробництва та його структурну перебудову, розвиток продуктивних сил, зумовлюють перехід від індустріального до більш високого постіндустріального суспільного устрою.

Базовою сферою здійснення інноваційної діяльності є підприємство, де відбувається вибір і обґрунтування стратегії інноваційного розвитку локальної економічної системи, формується інноваційний потенціал, способи його використання та забезпечення розвитку. Розгляд цих питань зумовлює доцільність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям дослідження інноваційної сфери суспільно-економічного розвитку стали праці зарубіжних вчених Х. Барнета, П. Друкера, Е. Менсвілда, Г. Менша, Б. Санто, Р. Салоу, Б. Твісса, Е. Тоффлера, В.-Д. Хартмана, Й.-А. Шумпетера, які дали змогу виявити сутність інвестиційно-інноваційного процесу, його рушійні чинники та вплив на суспільний прогрес. У цілому дана проблема достатньо ефективно розроблялася в працях корифея української економічної думки М. І. Туган-Барановського, а синтез сучасних теоретичних положень представників різних економічних шкіл із узагальненням інвестиційно-інноваційної практики здійснений відомими лауреатами Нобелівської премії П. Самуельсоном, Г. Марковіцем, М. Міллером, Ф. Модільяні, У. Шарпом, Д. Тобінім. Добре відомими є розробки у цій сфері, здійснені ще за радянських часів академіками О. І. Анчішкіним, І. І. Лукіновим, С. П. Струмиліним, Т. С. Хачатуровим, С. С. Шаталінім у парадигмі розширеного суспільного відтворення, наукові положення яких сформували модель централізовано-планової економіки. В умовах становлення й розвитку української ринкової економіки вагомий вклад у вирішення питань інвестиційно-інноваційного розвитку внесли О. Амоша, В. Геєць, М. Долішний, М. Чумаченко, а в окремі наукові напрями цієї проблеми – провідні вчені В. Александрова, Ю. Бажал, М. Бєседін, О. Білорус, Л. Безчасний, А. Гальчинський, А. Гриценко, Б. Данилишин, А. Даниленко, Б. Кваснюк, Ю. Пахонов, В. Семиноженко, А. Чухно, С. Юрій та ін. У формування і розвиток теорії і практики інвестиційно-інноваційних процесів зміцнення продуктивної бази та розвитку аграрної сфери національної економіки як поліфункціональної галузі істотний вклад внесли П. Гайдуцький, О. Дацій, М. Дем'яненко, М. Кропивко, Д. Крисанов, П. Лайко, Ю. Лупенко, П. Макаренко, М. Малік, О. Могильний, О. Онищенко, М. Орлатий, Б. Пасхавер, В. Рассоха, П. Саблук, П. Стецюк, В. Трегубчук, В. Юрчишин та ін.

Однак, як показує практика, застосування інвестиційно-інноваційного механізму розвитку аграрної сфери національної економіки знаходиться на недостатньому рівні, що стримує повноцінне виконання нею своєї поліфункціональної місії в системі соціально-економічного розвитку українського суспільства. Зокрема залишаються невизначеними деякі ключові положення інвестиційно-інноваційного процесу, такі як сутність інноваційного потенціалу, його складові елементи в системі дії, їх вимір, шляхи зміцнення та напрями розвитку.

Мета дослідження – розробка методологічних та методичних підходів до визначення змісту «інноваційний потенціал» соціально-економічного прогресу, його виміру та напрямів розвитку в аграрній сфері економіки.

Виклад основного матеріалу. Згідно з численними прогнозами футурологів, у XXI ст. відбудеться перехід від індустріального до

постіндустріального суспільного устрою у загальноцивілізаційному поступі, де провідним чинником прогресу пророкується інформаційна компонента, що призведе до стрибкоподібного розвитку продуктивних сил. Цілком зрозуміло, що цивілізаційний поступ за всю історію людства зумовлювався науково-технічним прогресом. Специфічність двочленства прогресу полягає в тому, що провідну роль у ньому відіграє складова науки (знання), а складова техніки – послідовно вторинна: це матеріальне втілення людських знань у засоби виробництва споживчих благ людини. Тому найменування постіндустріального суспільства як інформаційного, не є коректним: індустріальність не зникає – стара індустріальна база просто змінюється неоіндустріальною, більш функціонально інтенсивною. Наука породжує нові знання, які матеріалізуються як інновації – рушійні чинники прогресу.

Послідовне нагромадження інновацій та їх впровадження у виробництво шляхом удосконалення технічно-виробничої бази сприяє інноваційній модернізації економіки. Феномен інноваційної економіки полягає в зростанні її продуктивної можливості, а відтак – задоволення зростання розумних потреб суспільства при постійному скороченні витрат ресурсів в розрахунку на одиницю вартості створюваних благ. Тобто інновація економіки на основі нарощування інноваційного потенціалу виступає потужним засобом інтенсифікації виробництва та зменшення його ресурсомісткості (матеріально-, енерго-, трудової), а відтак – зростання його ефективності.

У системі розширеного суспільного відтворення впровадження інвестицій здійснюється у складі інвестиційного процесу, зумовлюючи одночасно кількісну та якісну визначеність позитивного динамізму сукупного капіталу. Одна частина інвестиційних ресурсів загального фонду нагромадження, що утворює фонд заміщення (у складі коштів валових інвестицій та амортизаційних відрахувань) забезпечує розширене відтворення. Просте нарощування інвестицій забезпечує кількісне збільшення параметрів виробничої бази як основи екстенсивного зростання економіки. Ті самі інвестиції, які спрямовані на розширене відтворення (чисті інвестиції) є рушійним чинником інтенсивного зростання економіки, оскільки їх освоєння відбувається у сфері техніко-технологічної модернізації виробництва, що забезпечує поступальний якісний розвиток економіки.

Таким чином, можливість інтенсивного розвитку аграрного комплексу як пріоритетної сфери національної економіки і забезпечення на цій основі суспільного прогресу зумовлюється функціонуванням її в режимі розширеного відтворення: генерації достатніх коштів і продукуванням відповідно до потреб інновацій як чинників розвитку. В єдності цих двох процесів полягає змістовність розширеного суспільного відтворення, як суспільного процесу, який породжується і підтримується створюваним інноваційним потенціалом.

У сучасній зарубіжній і вітчизняній економічній літературі однозначного визначення інноваційного потенціалу як економічної категорії відтворювального процесу ще не існує. Разом з тим, загальна думка дослідників у цій сфері схиляється до того, що інноваційний потенціал є виразником сукупності чинників, що формують передумови і безпосе-

редню дію інноваційного процесу розвитку. Тобто, він охоплює не тільки реально діючі чинники – рушії поточного розвитку, а й потенційно-можливі (як наявні, але не затребувані економічним попитом унаслідок різних причин – відсутності інформації, коштів для їх придбання тощо, так і ті, що можуть бути продуковані при зростанні на них попиту споживачів). У цілому до складу компонентів інноваційного потенціалу національної економіки (ІПНЕ) більшість дослідників відносять такі: інформаційні, матеріальні, кадрові, інтелектуальні, фінансові, організаційно-управлінські, правові тощо [4, 5, 6, 10,12,14].

На різних рівнях суспільного виробництва (країни в цілому, окремих регіонів, галузей і підприємств) залежно від специфіки процесу індивідуального відтворення формується своя структура і величина інноваційного потенціалу, а сам інноваційний розвиток є послідовним ланцюгом подій, у процесі яких інновація визріває від ідеї до конкретного продукту. Структурні компоненти інноваційного потенціалу не є заздалегідь заданими: окремі інновації, що можуть виступати нововведеннями, завжди є результатом творчого процесу у вигляді нової продукції, технології, процесу (а відтак за формою: продуктова, технологічна, процесова). У цілому ж, формування інноваційного потенціалу здійснюється протягом певного за часом і послідовними етапами інвестиційного процесу, який можна поділити на два етапи.

Креативний, творчий. Результатом цього етапу є створення інновації (продуктової технологічної, процесової), що включає окремі стадії від ідеї, винаходу до конкретної інновації. Зазвичай, це відбувається у сферах відповідної інфраструктури з проходженням таких стадій: ідея, дослідження, експертиза, патентування інновації як товару.

Впровадження інновацій. Результатом цього етапу є включення інновацій у виробництво. На цьому етапі можливі різні форми впровадження інновацій: лідируюче (впровадження проривних інновацій); наздоганяльне (оновлення виробництва на основі застосування загальноновизнаних інновацій).

Таким чином, інноваційна система (як сукупність етапів інноваційного процесу) складається з різних підсистем, взаємопов'язаних через існуючу в країні інноваційну інфраструктуру та інституційний вплив держави. Тобто інноваційний процес як цілісна система органічно поєднує взаємодію трьох підсистем:

а) підсистема «новатор-продуцент» – науковий заклад або фірма, персонал і фактори виробництва які беруть участь у дослідженні, розробці й освоєнні новацій;

б) підсистема «організація» – сукупність інституційних учасників процесу нововведень;

в) підсистема «зовнішнього середовища» - сукупність зовнішніх відносно до новатора-продуцента суб'єктів господарювання, формуючих ринкову сферу попиту – пропозицій (виробництво новацій та їх використання внаслідок розповсюдження серед споживачів).

Незважаючи на суспільно-економічну важливість інноваційної модернізації аграрної сфери, зусилля, які здійснюють у цьому напрямі учасники інноваційного процесу, а також його правове забезпечення, нині

немає підстав вважати цей напрям державної економічної політики дійсно пріоритетним. Це підтверджується тим, що інноваційний процес модернізації аграрної сфери не має характеру координованої системи, до того ж, не має і централізованого державного моніторингу. У зв'язку з тим, що, згідно з рекомендаціями міжнародних органів (Євростату та ОСЕР), сільське господарство не включено до об'єктів статистичного обстеження інноваційного процесу, в Україні практично відсутня інформація про стан, характер та особливості інноваційної діяльності цієї важливої сфери національної економіки. Хоча це не означає, що зазначений процес не розвивається: просто на відміну від промисловості він не охоплений статистичним обліком і тому немає інформації про динамічні й структурні зрушення у розвитку інноваційного процесу. Доречно зазначити, що лише у жовтні 2012 р. за ініціативою Інституту економіки та прогнозування НАНУ спільно з Державною службою статистики було вперше проведено вибіркове обстеження стану інноваційного процесу в сільському господарстві України на основі репрезентативної статистичної вибірки. Унаслідок цього обстеження встановлено, що аграрна сфера України, яка законодавчо визнана пріоритетною, знаходиться в умовах наздоганяльної модернізації та обмежених інвестиційних ресурсів [13].

Відсутність централізованого статистичного дослідження інноваційного потенціалу аграрної сфери в цілому і окремих підприємств не виключає можливість визначення його величини на основі непрямих методів і, насамперед, шляхом порівняння фактичного стану з уже можливим, створеним науково-технічним прогресом. Загальновідомо, що внаслідок численних причин національна економіка України ще не вийшла на рівень продуктивності ринково-трансформаційного періоду: фактичний обсяг ВВП у 2012 р. становив лише 69,7% проти 1990 р. Цілком закономірно, що і в аграрному секторі було втрачено і поки що не повністю відновлено тодішню продуктивність. Проте за минулий після 1990 р. час в сільському господарстві відбулися не тільки кардинальні зміни, пов'язані з організацією ринкового аграрного виробництва, а й певні технологічні зміни, зумовлені впровадженням інновацій зарубіжної практики. Це стало поштовхом у глибинних перетвореннях вітчизняного сільського господарства з орієнтацією його на передові світові технології, які стали можливими з приходом в Україну відомих світових компаній зі своїм інноваційним досвідом: Джон Дір, Клаас, Каргіл, Монсанто, Зенека, Сумітомо Корпорейшн, Новартіс, Дюпон де Немур, Агрево, Рон-Пуленк, БАСФ та інші, що сприяли впровадженню інновацій в сільському господарстві.

Сприймаючи потенціал як можливість розвитку аграрної сфери, розрахованої як різниця між уже існуючими досягненнями науково-технічного та інноваційного прогресу з фактичним для України станом, можна виявити оцінку резерву, який може бути реалізований, та визначити потребу коштів на його освоєння (див. таблицю).

Як видно з наведених у таблиці даних, негативні наслідки трансформаційних змін, пов'язаних із ринковими перетвореннями в аграрній сфері національної економіки України остаточно не подолані до цього часу.

Ресурсна база та обсяг виробництва сільськогосподарської

продукції в аграрному секторі України (1990–2011 роки)*

Показники	1990	1999	2000	2005	2010	2011	%
Уся посівна площа, тис. га	32406	28313	27173	26044	26952	27670	85,4
У т. ч. зернові й зернобобові, тис. га	14583	13154	13646	15005	15090	15724	107,8
Трактори, тис. шт.	495	347	319	217	151	147	29,7
Зернозбиральні комбайни, тис. шт.	107	70	65	47	33	32	29,9
Вантажні автомобілі, тис. шт.	296		227	147	104	101	34,1
Поголів'я великої рогатої худоби, тис. гол.	24623	10626	9424	6514	4494	4426	18,0
у т. ч. корови, тис. гол.	8378	5431	4958	3635	2631	2582	30,8
Поголів'я свиней, тис. гол.	19427	10073	7652	7053	7960	7373	37,9
Частка удобрених посівних площ, %							
- органічними добривами, %	18	4,1	3	3	2	2	11,1
- мінеральними добривами, %	83	31	22	45	70	76	91,6
Внесено на 1 га посівної площі:							
- органічних добрив, т	8,6	1,2	1,3	0,8	0,5	0,5	5,8
- мінеральних поживних речовин, кг	141	18	13	32	58	68	48,2
Основні засоби у фактичних цінах,** млн грн		119247	97471	76034	113388		
Інвестиції в основний капітал,** млн грн		583	597	5016	12231		
Валова сільськогосподарська продукція (у порівняльних цінах 2010 р.) млн грн	282774	150111	151022	179606	194885	233696	82,6

*За даними Державної служби статистики України

**Сільське, лісове, рибне господарство і мисливство

Проте, необхідно зазначити, що відновлення обсягу виробництва продукції у цій сфері, порівняно з 1990 р. досягнуто на рівні 82,6%, тоді як відновлення ВВП становить лише 69,7%. Це свідчить про те, що в аграрній сфері економіки темп розвитку вищий, ніж у цілому в економіці України.

Вибір років у наведеній таблиці не випадковий: 1990 р. – база для порівняння, 1999 р. – «дно» падіння аграрного сектору, 2000 р. – початок економічного зростання, 2010 і 2011 рр. – останні роки спостереження після всесвітньої фінансової кризи.

Матеріали таблиці свідчать, що темп зростання продуктивності аграрної сфери відбувається з одночасною інтенсифікацією та переходом на інноваційні технології. Це проявляється в тому, що відновлення обсягу виробництва продукції відбувається за істотного скорочення визначальних ресурсів – посівної площі, сільськогосподарського технічного парку, поголів'я продуктивних тварин. Посилюється використання мінеральних добрив. Незважаючи на повноту даних, слід зазначити поступове нарощування основних засобів виробництва та інвестицій.

У сільському господарстві, як було зазначено, інноваційний процес характеризується наздоганяльною модернізацією за обмежених інвестиційних ресурсів, причому, вирішальним фактором є останній. Так у світовій практиці піднято генетичний потенціал урожайності основної хлібної культури від 65 ц/га в 1980 р. до 85 ц/га в 2000 р. і до 110 ц/га в 2010 р. Фактичний рівень урожайності пшениці в Україні свідчить про використання генетичного потенціалу на сортодільницях на рівні 50–60 %, а в товарних господарствах – на рівні – 35%. Це зумовлено відсутністю коштів на добрива та засоби захисту рослин, забезпеченість якими становить лише близько 30–40 %.

Реалізація генетичного потенціалу у тваринництві становить: у свинарстві – 48 %, молочному скотарстві – 53 % і лише при вирощуванні м'яса птиці – 77 % [1].

За підрахунками спеціалістів Аграрної академії наук України, для практичної реалізації наявного наукового інноваційного потенціалу в аграрній сфері необхідно щорічно поповнювати обігові кошти в обсязі 100,7 млрд грн, а на поновлення основних засобів виробництва в рослинництві – 108 млрд грн і в тваринництві – 140 млрд грн. При достатньому фінансуванні інноваційної модернізації аграрного сектору економіки вже наявний інноваційний потенціал дозволить збільшити виробництво продукції у 2–3 рази за 8–10 років. При загальних витратах на виробництво продукції в обсязі 225 млрд грн її виробництво може досягти 340–350 млрд грн [1].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Забезпечення стійкого розвитку аграрного сектору економіки потребує відповідної бази, якою є інноваційний потенціал підприємств як сукупність можливостей впровадження ним прогресивних технологій виробництва продукції на основі використання інновацій – високопродуктивних сортів, гібридів рослин, порід і кросів тварин, способів і прийомів удосконалення виробничих процесів, менеджменту і маркетингу. Інноваційний процес потребує значних коштів і тому може здійснюватись як технологі-

процесова інноватизація з упровадженням окремих елементів постадійно за кумулятивним принципом: одержуючи дохід від попередніх інновацій, розгортати в наступному періоді масштаби послідовного інноваційного поновлення виробництва.

Список літератури

1. Безуглий М. Д. Економічні аспекти реформування аграрно-промислового комплексу України / М. Д. Безуглий, М. В. Зубець // Агроінком. – 2011. – № 4–6. – С. 3–13.
2. Васильєва Т.А. Інтегральне оцінювання інноваційного потенціалу національної економіки України: науково-методичний підхід і практичні розрахунки / Т. А. Васильєва, В. О. Касьяненко // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 6. – С. 50–59.
3. Верба В. А. Методичні рекомендації з оцінки інноваційного потенціалу підприємства / В. А. Верба, І. В. Новиков // Проблеми науки. – 2003. – № 3. – С. 22–31.
4. Ганиева А. К. Инновационный потенциал предприятия: анализ структуры и методические подходы к оценке / А. К. Ганиева // Економічний простір. – 2008. – №10. – С.177–183.
5. Гречан А. П. Теоретичні засади визначення інноваційного потенціалу підприємства / А. П. Гречан // Економіка та держава. – 2005. – № 7. – С. 34–37.
6. Дацій О. І. Розвиток інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві України : моногр. / О. І. Дацій. – К. : ННЦ ІАЕ. – 2004. – 428 с.
7. Інноваційні трансформації аграрного сектору економіки : моногр. / О. В. Шубравська, Л. В. Молдаван, Б. Й. Пасхавер та ін. – К. : ННЦ ІАЕ. – 2012. – 496 с.
8. Маслов Г. А. Оценка уровня инновационного потенциала / Г. А. Маслов // Аудит и финансовый анализ. – 2007. № 4. – С. 251–253.
9. Россоха В. В. Методика оцінювання потенціалу інновацій / В. В. Россоха // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 5. – С. 68–75.
10. Стукач Т. М. Інноваційна складова сучасної аграрної політики України / Т. М. Стукач // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 11. – С. 121–125.
11. Чабан В. Г. Інноваційний потенціал підприємства та його оцінка / В. Г. Чабан // Фінанси України. – 2006. – № 5. – С. 142–148.
12. Чухрай Н. І. Формування інноваційного потенціалу підприємства : / Г. А. Маслов. – Львів : Львівська політехніка. – 2002. – 316 с.
13. Шипуліна Ю. С. Потенціал інноваційного розвитку регіону: сутність, структура, підходи до оцінки / Ю. С. Шипуліна, В. І. Тарновський // Механізм регулювання економіки. – 2009. – № 3, Т. 2. – С. 250–261.
14. Шубравська О. В. Розвиток сільського господарства України в умовах дії інноваційних чинників / О. В. Шубравська, К. О. Прокопенко // Економіка та прогнозування. – 2013. – № 2. – С.118–129.

Рассмотрена сущность инновационного потенциала, формы его проявления в аграрном секторе экономики. Установлено, что инновационный потенциал выступает фактором интенсификации производства посредством его инновационной модернизации, развитие которого сдерживается дефицитом средств на его осуществление.

Иновации, инновационный потенциал, инновационный процесс, расширенное общественное воспроизводство, модернизация производства.

The essence of innovation potential forms of its manifestation in the agricultural sector. Established that innovative capacity a factor intensifying production through its innovative modernization, the development of which is constrained by lack of adequate funding for its implementation.

Innovation, innovation capacity, innovation process, expanded social reproduction, modernization of production.

УДК 331.56(477.53)

КЛАСТЕРНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ТА ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ПОЛТАВЩИНИ

О. В. Величко, кандидат економічних наук

Розроблено регіональний кластер сільськогосподарських підприємств, що забезпечує взаємну координацію діяльності його учасників, підвищення ефективності використання трудових ресурсів за рахунок розроблення і впровадження сучасної системи стимулювання праці.

Трудові ресурси, регіональний кластер, формування, ефективність використання, сільськогосподарські підприємства.

В умовах ринкових перетворень особливого значення набувають питання формування та ефективного використання трудового потенціалу, якому належить величезна роль щодо підвищення ефективності суспільного виробництва і відтворення трудових ресурсів. Зокрема, одним з напрямів підвищення ефективності використання трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств є перехід до кластерної моделі. Як свідчить міжнародний досвід, збереження виробничої гнучкості та самостійності кожного аграрного підприємства забезпечуються новими виробничими кластерами. Об'єднання посилюють взаємну підтримку, сприяють поліпшенню доступу всіх її учасників до спеціалізованої інформації, перед ними повніше відкриваються можливості для спільного впровадження інновацій у виробництво. Тому розробка кластерів регіону є актуальною проблемою для територій аграрної сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування та ефективного використання трудових ресурсів аграрних підприємств відображуються у працях провідних вчених-економістів, зокрема: Д. П. Богині, О. А. Бугуцького, О. А. Грішнкової, В. С. Дієсперова,

© О. В. Величко, 2014